

УДК 81' 253

Мирошниченко Марія Іванівна

Одеський державний екологічний університет, Одеса, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ АДЕКВАТНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Анотація. *Стаття присвячена проблемі адекватності (еквівалентності) перекладу технічних термінів з російської на українську мову на матеріалі сучасних галузевих словників.*

Ключові слова: *переклад, терміни, адекватність перекладеного тексту, словники*

Miroshnichenko Mariya I.

Odessa State Ecological University, Odessa, Ukraine

THE PROBLEM OF TRANSLATION ADEQUACY OF TECHNICAL TERMS

Abstract. *The article deals with the problem of adequate translation of terms from Russian in Ukrainian using modern industrial dictionaries.*

Keywords: *translation, terms, translated text adequacy, dictionaries.*

Як засвідчують автори монографії «Українське термінознавство», в Україні через відсутність державності вироблення української наукової мови, так само, як і всієї термінознавчої науки, не йшло нормальним шляхом [1, с.6].

Комплексно досліджувати терміни як специфічний шар лексики літературної мови вчені почали лише із середини ХХ ст, після проходження декількох етапів розвитку: “донауковий”, коли терміни були зафіксовані лише в мовленні ремісників; “науковий”, коли українська термінологія формувалась паралельно із формуванням наукового стилю мовлення; “радянський”, коли українська та російська мови існували нерівноправно: у словниках на першому місці подавалась калька з російської мови, а потім – український відповідник,

та й то не завжди. Вплив цього етапу розвитку термінології ми відчуваємо ще й до сьогодні, коли, на думку Ф.А.Циткіної, термінологія переживає четвертий етап розвитку, якому притаманне стихійне відродження власне української термінології [2, с.49].

Традиційно переклад (зокрема технічний) розглядають як один із найважливіших шляхів взаємодії національних культур, як дієвий спосіб міжкультурної комунікації. Перекласти – означає якомога точніше й повніше висловити засобами однієї мови те, що вже висловлено засобами іншої мови в нерозривній єдності змісту й форми. Тому чи не найважливішою проблемою теорії перекладу є “адекватність” або “еквівалентність” вихідного й перекладеного тексту. Перекладений технічний текст вважається адекватним, за умови, якщо він описує ту саму об’єктивну реальність і викликає у читача, який не знає вихідної мови, ту саму реакцію, яку викликає авторський текст у читача, що володіє вихідною мовою. Адекватним називається перекладений текст, у якому точно переданий зміст оригіналу, правильно вжиті загальноприйняті терміни та дотримані стилістичні особливості, тобто оригінал відтворений засобами іншої мови із збереженням єдності змісту й форми. Ця єдність досягається цілісним відтворенням ідейного змісту оригіналу в характерній для нього стилістичній своєрідності на іншій мовній основі. Шлях до досягнення такої єдності не лежить через встановлення формальних відповідників. Зіставлення засобів різних мов, навіть найбільш віддалених, можливе лише шляхом порівняння функцій, які виконують різні мовні засоби. Звідси – точність перекладу полягає у функціональній, а не формальній відповідності оригіналу.

Це положення вимагає пояснення на конкретних прикладах. Кожна мова має власні граматичні, лексичні та стилістичні норми, дійсні тільки для неї. При переході до вираження думки іншою мовою необхідно знайти такі засоби і, в першу чергу, такі граматичні форми, які б так само відповідали змісту, так само зливалися б із ним, як зливається зі своїм змістом форма оригіналу.

Цієї думки дотримується П.О. Селігей, наголошуючи на неправдивому залученні термінів з інших мов [3, с.53].

Вище висловлене зауваження стосується, в першу чергу, визнаної тепер в українському мовознавстві думки про майже повну відсутність в українській мові активних дієприкметників теперішнього часу на *-уч(ий), -юч(ий), -ач(ий), -яч(ий)* та минулого часу на *-вш(ий), -ш(ий)*. Для того, щоб перекласти російський дієприкметник українською мовою, насамперед потрібно з'ясувати з контексту, яке поняття він означає, а далі – дібрати такий засіб української мови, який уживають для утворення відповідної віддієслівної форми.

Наприклад, під час перекладу словосполучень **“несущая балка”**, **“изгибающий момент”**, **“перегружающие машины”**, **“вращающаяся электрическая машина”** та подібних краще використовувати синоніми-прикметники, дієприкметники або еквівалентні описові конструкції, уникаючи дієприкметників із суфіксами *-уч(ий), -юч(ий), -ач(ий), -яч(ий)* : **“тримальна балка”**, **“згинальний момент”**, **“перевантажувальні машини”**, **“обертова електрична машина”** тощо.

На основі встановлення таких еквівалентних відношень вирішується найважливіше практичне питання перекладу – питання про оцінку якості. Якість перекладеного тексту розглядається з трьох точок зору: 1) повнота і точність передавання змісту оригіналу; 2) правильність використання наукових і технічних термінів; 3) повна функціонально-стилістична відповідність оригінального і перекладеного текстів. До цих вимог додається практична вимога стосовно того, щоб оформлення перекладеного тексту відповідало прийнятним правилам та інструкціям, які залежать від типу перекладу (повний, скорочений, вибіркового; письмовий – усний тощо).

При цьому для будь-якого виду й типу перекладу досягнення еквівалентності обох текстів у плані змісту має бути безперечним. В інших випадках якість перекладу – на рівні граматики, лексики, стилю й оформлення – оцінюється на підставі прагматичних критеріїв. У цьому полягає селективний характер адекватності перекладу.

Якісний переклад технічних термінів може бути забезпечений виконанням трьох умов.

По-перше, має бути забезпечений правильний (адекватний) переклад окремо взятих термінів. У процесі перекладу тут виникає ціла низка проблем: термінові вихідної мови може в мові перекладу відповідати слово, що має близьке, але не ідентичне значення, яке лише частково збігається зі значенням слова вихідної мови.

В інших випадках слова, що є схожими за звучанням і мають спільну етимологію, отримують у різних мовах різні значення. деякі терміни, особливо в нових галузях науки й техніки, не мають еквівалентів у мові перекладу. В такому випадку перекладач застосовує один із способів (залежно від ситуації): він або передає термін описовою конструкцією, або створює новий термін, вибираючи його з наявних ресурсів мови перекладу, конструюючи його з морфем цієї мови, тобто створює кальку, дослівний переклад, або транслітерує мовою перекладу термін вихідної мови.

По-друге, у вихідній мові та мові перекладу терміносистеми можуть відрізнятися, тому кожен термін слід перевіряти з огляду на всю терміносистему мови перекладу.

По-третє, перекладач має враховувати відмінності у семантичних особливостях лексичних одиниць вихідної мови та мови перекладу, що визначаються специфічними способами передавання думки кожною з мов даної пари, включно із термінами.

Під час перекладу термінів слід чітко орієнтуватися у контексті, стильовій приналежності тексту, вибирати із великої кількості можливих варіантів перекладу найбільш влучні.

Наприклад, слово **балка** (*брус, колода, що підтримують настил*), має у перекладі українською 2 варіанти: **балка** (*в основному значенні*) та **бáнтина** (*поперечка між кроквами*), тому словосполучення **стропильная балка** слід перекладати єдиним словом **бáнтина** [4, с.45-46].

Дуже широкий вибір існує в українській мові для перекладу слова **заделка** (*пробоин*): залежно від способу виконання цієї дії може вживатися як перекладний відповідник слово **забивання, закладання, зарівнювання, замазування, замурування** [4, с.187].

Так само чітко розмежовуються варіанти перекладу таких термінів:

движок – 1. (*частина механізму*) повзун (-на), повзунок (-нка);

2. (*невеликий двигун*) двигунець, -нця [4, с.150];

зазор – (*просвіт*) прозір (-ору), зазор (-у);

(*проміжок у просторі*) проміжок (-жку);

(*пробіл*) прогалина (-и);

(*щілина*) щілина (-и);

(*паз, тріщина*) шпара (-и) [5, с.173];

кромка – 1. (*тканини*) пруг (-а), пружок (-жка), крайка (-и), окрайка;

2. (*предмета*) крайка (-и), кромка (-и);

(*переважно дошки*) ребро [4, с.286];

навесной, навесный – 1. (*про щось прикріплене*) навісний, начіпний;

(*висячий*)висячий;

2. (*стрімкий, спрямований стрімкою траєкторією*)

навісний [5, с.343];

сварочный – 1. (*той, що служить для зварювання*) зварювальний,

зварний;

2. (*отриманий під час зварювання*) зварний, зварений [5, с.674].

Велику небезпеку під час перекладу являють собою російські іменники-віддієслівні утворення, що не змінюють форми, називаючи дію та її наслідок, у той час, як українська мова чітко розмежовує й називає різними словами подібні поняття: **заклёпка** – 1. (*дія*) заклепування;

2. (*предмет*) заклепка (-и), нюта (-и) [4, с.189-190];

захват – 1. (*дія*) захоплення, забирання, зачеплення, зтягання;

2. (*пристрій*) захоплювач (-а), затискач (-ча) [4, с.201];

качка – 1. (*корабля*) хитавиця, -і;

(дія - ще) качання, хитання;

2. *(насосом)* качання [4, с.244];

крепёж – 1. *(дія)* кріплення;

2. *(кріпильні деталі)* кріпильні деталі [4, с.282];

нарезка – 1. *(дія)* нарізка (-и), нарізування;

2. *(гвинтовий наріз)* різь (-і), нарізь (-і), нарізка (-и);

3. *(інструмент)* нарізка, -и [4, с.367];

насадка – 1. *(дія)* насадження, насадка (-и), насаджування;

(на вістря) настромлення, настромлювання, натикання;

(пришивання) пришиття, пришивання;

2. *(те, що насаджується, насажене на щось)* насадка, -и [4, с.367-368];

настил – 1. *(дія)* настил (-у), настелення, настилення, настеляння;

(камінням) вибрукування, брукування;

(плитками) вимощення, вимощування;

2. *(настил)* настилка (-и), настілка (-и), настил (-у) [4, с.369];

отдача – 1. *(дія)* віддання, віддавання;

(про звуки) відбиття, відбивання;

2. *(механізмів, вогнепальної зброї)* відбій (відбою), віддача (-і);

3. *(оснащення)* віддання, віддавання;

(відпускання) попускання;

4. *(коефіцієнт корисної дії)* видатність, -ості [4, с.436];

причал – 1. *(місце швартування)* причал, -у;

2. *(дія)* причалювання;

3. *(канат)* шнур, -а [5, с.563];

разъём – 1. *(дія)* рознімання, розняття;

2. *(місце)* рознім, -у;

3. *(пристрій)* рознімач, -а [5, с.624];

смазка – 1. *(дія)* мащення, змащування, змащення, змазування;

2. *(речовина для змащування)* мастило [5, с.710];

сооружение – 1. (дія) спорудження, споруджування;

2. (будівля) споруда, -и [4, с.698].

Замінюючи в процесі двомовного спілкування вихідний текст перекладеним текстом, перекладач тим самим нейтралізує лінгво-етнічний бар'єр, який розділяє різномовних партнерів і надає їм можливість мовного спілкування, яке можна порівняти з можливістю спілкування в рамках одномовної комунікації. При переході до соціально-особистісних бар'єрів додається ще й лінгво-етнічний бар'єр – розбіжність у мовах, закономірностях їх функціонування, культурах мовних партнерів. Завдання перекладача полягає саме в тому, щоб нейтралізувати саме цей – лінгво-етнічний бар'єр. Таким чином, у процесі перекладу перекладач нейтралізує лише ті перешкоди на шляху ефективної мовленнєвої комунікації різномовних учасників спілкування, які є наслідком їх приналежності до різних лінгво-етнічних колективів. Перекладач у жодному разі не повинен руйнувати соціально-групові або індивідуально-особистісні бар'єри. Він також зобов'язаний дотримуватись змісту і форми вихідного тексту й докладати всіх зусиль, щоб відобразити їх у перекладеному тексті, але в той самий час занадто не прив'язуватись до тексту-оригіналу.

Очевидно, що з вищесказаного не можна зробити висновок, що **адекватність** і **точність** перекладу – тотожні поняття. Адекватність – це більш широке поняття, ніж точність. До поняття адекватності входить передавання стилістичних і експресивних відтінків оригіналу. Крім того, навіть за відсутності формальної точності передавання окремих слів і словосполучень переклад у цілому може бути адекватним. А нерідко буває й так, що переклад є адекватним саме завдяки порушенню цієї елементарної поверхової точності. Коли окремі, дрібні, деколи неперекладні елементи тексту передаються згідно з ідейно-художнім задумом автора, переклад досягає високого ступеня адекватності.

Таким чином, категорія адекватності реалізується у встановленні еквівалентних відношень між текстами вихідною мовою та мовою перекладу на фонетичному, лексичному, граматичному й логіко-граматичному рівнях.

Умовами адекватності в перекладі є три основних вимоги:

- вихідний і перекладений текст повинні мати (відносно) рівнозначні комунікативно-функціональні властивості;

- у семантико-структурному відношенні вихідний і перекладений текст повинні бути максимально аналогічними;

- за наявності всіх “компенсаційних” відхилень між вихідним і перекладеним текстом, не повинні виникати неприпустимі в перекладі семантико-структурні розбіжності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.

2. Циткина Ф.А. Терминология и перевод: (К основам сопоставит. терминоведения) / Ф. А. Циткина. – Львов: Издательское объединение «Вища школа» (ЛГУ), 1988. - 162 с.

3. Селігей П.О. Сучасне термінотворення: симптоми та синдроми / П.О. Селігей // Мовознавство, 2007. – №3. – С.48-60.

4. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос/ В.В.Гейченко, В.М.Завірюхіна, О.О.Зеленюк та ін. – К.: Наук. думка, 1998. – 892 с.

5. Новий російсько-український політехнічний словник: 100 000 термінів і термінів-словосполучень./ Укладач М.Зубков. – Х.: Гриф, 2005. – 952 с.